

ETICA CONFESIUNII ÎN LITERATURA DE EXIL A LUI ALEXEI MARINAT

Drd. Svetlana MELNIC^{1*}

Ethics of the Confession in the Exile's Literature of Alexei Marinat

Abstract: The memoirs of Bessarabian author Alexei Marinat, contained in the volumes “Traveling around the Man” and “Me and the World” fascinate the reader by the authenticity of the experience and the writing. The identity of the narrator as a witness is perceived in the credibility of the events authentically described. Author’s narrative ethics focuses its attention on exterior text matters, trying to build a universally binding value system, involving the memorialist’s ethical mission of “enriching” the text with unique illustrating situations. The diarist Alexei Marinat illustrates the tensions between the ethical imperatives and different models of representation of terror in terms of deficiency of acting freely under the oppressive regime, being in search of new ways to understand the traumatic past and its impact on the present.

Key words: narrative ethics, authenticity, memoirs, oppressive regime, torture, witness

Mărturiile lui Alexei Marinat, conținute în volumele „Călătorii în jurul omului”, „Eu și lumea” fascinează deopotrivă prin autenticitatea experienței și cea a scrisului. Memoriile autorului sunt mărturii adevărate ale unui supraviețuitor, un martor al evenimentelor terifiante ale Gulagului comunist. Experiența cititorilor reprezintă o întâlnire interculturală în care aceștia din urmă sunt poziționați ca subiecți etici în cadrul imaginii globale de promovare a drepturilor omului.

Identitatea naratorului ca martor este percepută în credibilitatea evenimentelor autentic descrise. Narațiunea concepută la prima persoană atrage atenția cititorului și îl angajează în descoperirea istoriei unei vieți omenești, marcată de cruzimea regimului totalitar. Am identificat câteva trăsături distincte ale acestor confesiuni care înregistrează condițiile extreme ale opresiunii individului, reunind atât istoria experimentală a degradării psihice, cât și tirania sacrificiului fizic. Confesiunea apare în contextul discuției despre practicile comuniste de „auto-critică” și „reeducare” politică; efectele acestora se răsfrâng asupra subiectivității înregistrării memoriilor drept imperative ale supraviețuirii.

* Asistent Universitar, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova

Transformat într-un lagăr de exterminare, aflat sub controlul securității partidului, spațiul basarabean suferă realitățile îngrozitoare ale persecuției comuniste. În încercarea de a identifica legătura dintre parcursul interior al unei ființe reale și ororile sistemului totalitar comunist, consemnăm calea unei căutări disperate după „adevăr”, pasiunea pentru reconstruirea identității naționale în literatura de exil a autorului Alexei Marinat.

O lectură atentă a memoriilor va descoperi nu numai reprezentări ale evenimentelor istorice vibrante, dar și va arunca o privire asupra mentalităților predominante ale acelor vremuri, narațiunea urmând să înregistreze memoria colectivă așa cum este aceasta ilustrată de sistemul de închisori și de lagăre de detenție. A. Marinat a dobândit o oglindă credincioasă în jurnalele publicate. În acestea din urmă, componentele literare oferă indici care ajută la decodificarea și înțelegerea istoriei. Jurnalele, care în sine constituie exerciții personale de scriere, constată Michel Foucault, pot servi ca „materie primă pentru textele pe care le trimitem altora”¹. Acesta a fost demersul scriitorului care și-a propus să ofere un testament uman uluitor al acelor evenimente istorice care au alienat individul de identitatea lui națională. Mai mult decât atât, jurnalul supraviețuitorului regimului torționar are rolul de a interpreta datele oficiale, de a reconstrui istoria și de a umple golurile pe care materialele arhivistice și cărțile de istorie nu o pot face. „Cazul Alexei Marinat este edificator în acest sens. Cultivând orgolii de scriitor, începe un jurnal intim intitulat, cu maximalism juvenil, *Eu și lumea*. În 1946-1947 umple trei caiete mari de 158, 107 și, respectiv, 192 de pagini. E «destul» pentru a face șapte ani de Gulag.”²

Actul reconstituirii universului concentraționar în memoriile lui A. Marinat a servit unui scop direct, și anume acela de a recupera istoria țării, de a oferi o confesiune neliteraturizată a epocii, de a „radiografia” realitatea sovietică tulburătoare. În acest sens, interesul nostru față de documentele istorice ale epocii deopotrivă cu mărturiile autorului impun elucidarea diferenței dintre aceste tipuri de scrieri, formulă oferită de fapt de Pierre Nora. Memoria se cristalizează, menționează autorul, „într-un anumit moment istoric, un punct de cotitură în care conștiința unei rupturi cu trecutul este legată de sentimentul că memoria a fost frântă - dar frântă în așa fel încât să pună problema întruchipării memoriei în anumite locuri unde

¹ M. Foucault, *Ethics. Subjectivity and Truth*, trad. de Robert Hurley ș.a., Vol. I, The New Press, New York, 1997, p. 214

² E. Lungu, Prefață la proza documentară „Eu și lumea” de Alexei Marinat, Cartier, Chișinău, 2017, p.2

persistă un sentiment de continuitate istorică.”¹ Sub prisma naturii duale și multiplelor semnificații în calitate de documente personale cu vocație publică documentele istorice și memoriile reamintesc despre experiențele de detenție în timpul represiunii staliniste.

Istoricul Pierre Nora identifică memoria cu viața care se află în evoluție permanentă, deschisă la dialectica amintirii și uitării, inconștientă de deformările sale succesive, vulnerabile la manipulare și însușire, susceptibile de a fi îndelung latente și revitalizate periodic. Istoria, pe de altă parte, este reconstrucția, întotdeauna problematică și incompletă, a ceea ce nu mai există. „Istoria, pentru că este o producție intelectuală și seculară, cere analize și critici. Memoria instalează amintirea în interiorul sacrului; istoria, mereu prozaică, o eliberează din nou.”² Însuși afirmația istoricului că memoria este oarbă pentru toți, „cu excepția grupului pe care îl leagă”, explorează dreptul literaturii confesive de a fi considerată o bogată sursă documentară, o experiență traumatică comună unei generații de deținuți și disidenți politici.

Mișcarea coerentă de rememorare a experienței tragice este susținută și de Cicerone Ionițoiu, fost deținut politic, autor al dicționarului „Victimele terorii comuniste”: „Am văzut și simțit cum trupul țării devenise cobai al ideologiilor străine ce urmăreau destrămarea sufletească și învrăjbierea între noi, cei animați de înfrumusețarea aceleiași gлии și realizarea aceleiași ideal: să ne pregătim pentru o viață liberă, îmbelșugată în care să domine respectul reciproc al valorilor, iar spiritul dreptății să fie liantul de zi cu zi.”³

Abordată prin lentilele torturii și încarcerării autorului, literatura confesivă a lui Alexei Marinat pune la dispoziția cititorului o moștenire a reconstituirii demnității umane, a dreptului la neuitare și libertate. Imposibilitatea de a acționa într-o atmosferă dominată de incertitudine și nedreptate, cu o deosebită abordare etică a evenimentelor, autorul este preocupat de contextualizarea istorică atentă a alienării individului aflat sub regim comunist, alienare și față de sine prin imposibilitatea de a mărturisi propriile temeri: „Salutările mele, caiet verde! Tot tu mă salvezi câteodată, pentru că mă lași să-mi descarc sufletul: toate greutățile mele ți le împărtășesc ție. Și totuși nu-ți pot destăinui esențialul, și-mi pare rău. Sunt

¹ P. Nora, *Between History and Memory: Les Lieux de Mémoire*. În *Representations*. nr. 26, 1989, p.7

² P. Nora, *Between ...*, ed. cit., p. 8

³ C. Ionițoiu, *Jur să spun adevărul*, p.2, accesat la 21.03.2018 http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/ioanitoiu/marturie/docs/ionitoiu_jur_1.pdf

ochi care pândesc, servind pe înfățișătorii legii, iar legea limitează drepturile omului, și tare mă tem ca el să nu nimerească pe mâinile mitocanilor și ale formaliştilor de tot felul.”¹

Fragmentarismul jurnalului intim și discontinuitatea ulterioară a memoriilor conferă scrierii un puternic caracter autentic. O dată ce jurnalul face apel la adevăr și documentează monologul interior, protagonistul face o incursiune în a explica de ce se povestesc anumite trăiri într-un mod subversiv hotărât. Mai aproape de valențele pe care A. Marinat le atribuie deciziei sale de a lupta pentru demnitate, poate fi situat și teoreticianul Michel Foucault care va da explicație *adevărului* sub raportul etic al comportamentului și deciziilor autorității politice. În tentativa sa de a transpune un set de reguli prin care se produce *adevărul*, filosoful francez face apel la un set de proceduri care conduc la un anumit rezultat pe baza principiilor și regulilor urmate de persoane libere, aflate în relații de consens cu instituțiile puterii. Același autor susține, de altfel, că obligația *adevărului* este să fie îndreptat uneori împotriva efectelor dominației, legate de structurile sau de instituțiile cărora li se încredințează adevărul.² Și această formulă poate fi aplicată jurnalului lui A. Marinat care divulgă, pe bună dreptate, teroarea regimului comunist, îndreptându-și forțele spre „resuscitarea” adevărului: „În lumea aceasta, unde la fiecare colț de stradă sunt ignorate drepturile omului, demnitatea omenească, unde la fiecare pas sunt încălcate legile, unde se strigă despre legi, dar nu se respectă, unde totul se vinde și se cumpără, unde sunt batjocoriți și statul, și legea – este greu să nu strigi: reprezentanți ai legii, de ce mai purtați uniformă?!”³

Odată ce critica literară capătă un caracter mai interdisciplinar la sfârșitul anilor '80 și a început să se prăbușească sub limitele noului angajament critic față de autonomia textului, un răspuns fundamental la aceste transformări este oferit de filosoful Jacques Derrida care dezvoltă parcursul etic și politic al narațiunii în propria sa lucrare.⁴ Drept urmare, cadrul teoretic al criticii etice a început să conecteze literatura cu mai multe aspecte ale lumii extratextuale, cercetătorii dirijând cunoștințele pertinente ale lucrărilor teoretice din alte discipline la interpretarea narațiunii. O abordare potrivită este oferită de autori eticii alterității, eticii celor spuse (reprezentările celuilalt) și eticii citirii (angajamentul de a face față alterității). Diferiți teoreticieni fac distincție dintre teme centrale abordate sub aspect critic al

¹ A. Marinat, *Eu și lumea : proză documentară*, Cartier, Chișinău, 2017, p.15

² M. Foucault, *Ethics...*, ed. cit., p. 297

³ A. Marinat, *Eu...*, ed. cit., p.15

⁴ J. Derrida, *Writing and Difference*, Chicago University Press, Chicago, 1978.

eticii narațiunii. Astfel autorul Geoffrey Galt Harpham definește etica drept o „implicare intimă și dinamică a alterității”¹, și subliniază relevanța eticii citirii de a respecta și de a fi responsabilă față de alteritatea textului însuși. Obligația etică a cititorului este de a respecta indecidabilitatea limbajului textului. Cu alte cuvinte, cititorul etic va recunoaște că natura limbajului subminează în mod inevitabil căutarea unei etici determinate a celor spuse.

Făcând recurs la intersecțiile dintre domeniul narațiunilor și cel al valorilor morale, aducem în discuție relația descrisă de Paul Ricoeur privind etica narativă ca parte integrantă a povestirii „...darul Legii este, în felul său, un eveniment povestit, în timp ce legea dă în schimb tuturor povestirilor o coloratură etică, în măsura în care acestea sunt povestiri despre supunere sau nesupunere. Față de profetie, legea este presupusă de cuvântul de judecată; dar profetii reîntoarcerii vestesc o nouă lege înscrisă în inimi, punând astfel în tensiune o morală conformă profetiei și o morală conformă prescripțiilor tradiționale”.² Etica narativă explorează valorile morale pe care sunt grefate narațiunile, este o combinație a unor principii etice care rezidă în calitatea morală a unui personaj, unei povestiri, de a valorifica relația dintre autor și cititor sub aspectul convenției adevărului. Analiza convenției literare etice folosite de Alexei Marinat în redarea povestirii explorează condiția opresivă a individului aflat sub controlul total al securității și al partidului comunist, în absența oricărui orizont de eliberare. Autorul descrie devastarea, umilirea și degradarea continuă a individului care a nu a reușit să supraviețuiască decât în lupta continuă cu sine însuși, în perioada unei agresiuni feroce asupra tuturor straturilor societății. Memorialistul consemnează: „Am luat drumul spre gară. Bine că mă informase Jora Krasikov unde am să fiu dus, altfel m-aș fi gândit că mă vor duce la o colonie de pedeapsă, așa-numita „disciplinară”, unde deținuții erau puși să care pietrele cu gura și să pască iarbă... Sau și mai rău – la o mină de uraniu, de unde nu scapă nimeni”.³

O etică a narațiunii își focalizează atenția pe probleme externe de text, pe care încearcă să-și construiască un sistem de valori universal valabile, implicând misiunea etică a autorului de „a îmbogăți” textul cu situații ilustrative unice. Care este angajamentul memorialistului Alexei Marinat față de memoriile altor persoane ale căror experiențe le narează? Care sunt implicațiile etice ale alegerii de a expune confesiunile anumitor personaje

¹ G. G. Harpham, *Shadows of Ethics: Criticism and the Just Society*, Duke University Press, Durham, 1999.

² P. Ricoeur, *Iubire și justiție*, trad. din l. franceză de Mădălin Roșioru, Art, București, 2009, p. 63

³ A. Marinat, *Călătorii în jurul omului*, Prut Internațional, Chișinău, 2004, p. 101

într-un context istoric cunoscut? Care este funcția etică a narațiunii diaristului Alexei Marinat care trăiește sub un regim opresiv? În efortul de atinge obiectivitate dintre istoria personală și cea colectivă, autorul își cizelează sensibilitatea etică, devenind mai conștient de rolul creativ, dar și de cel distructiv, al imaginației și de influența poveștilor asupra etosului.

Spațiul românesc basarabean a suportat teroarea și represiunea generală care au urmărit „stârpirea” unei rezistențe eroice, dusă cu cumplite jertfe în lupta disproporționată în față comunismului. Diaristul Alexei Marinat ilustrează tensiunile dintre imperativele etice și diferite modele de reprezentare a terorii sub aspectul deficienței de a acționa liber sub regimul opresiv, fiind în căutarea unor modalități noi de a înțelege trecutul traumatic și impactul acestuia asupra prezentului. Într-o societate haotic distructivă, protagoniștii din jurnalul memorialistului dețin puterea de a restaura responsabilitatea morală prin empatie și angajament: „Concertele se dădeau câteva seri la rând, ca să le poată viziona mai multă lume. Aici se lucra numai câte 8 ore pe zi; oamenii nu erau atât de istoviți, deci le rămânea timp și energie și pentru artă... Și nici regimul nu era atât de sălbatic”.¹

Bibliografie:

1. Derrida, Jacques, *Writing and Difference*, Chicago University Press, Chicago, 1978.
2. Foucault, Michel, *Ethics. Subjectivity and Truth*, trad. de Robert Hurley ș.a., Vol. I, The New Press, New York, 1997.
3. Harpham, Geoffrey Galt, *Shadows of Ethics: Criticism and the Just Society*, Duke University Press, Durham, 1999.
4. Ionițoiu, Cicerone, *Jur să spun adevărul*, accesat la 21.03.2018 http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/ioanitoiu/marturie/docs/ionitoiu_jur_1.pdf
5. Marinat, Alexei, *Călătorii în jurul omului*, Prut Internațional, Chișinău, 2004.
6. Marinat, Alexei, *Eu și lumea: proză documentară*, Cartier, Chișinău, 2017.
7. Nora, Pierre, *Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire*, în *Representations*, nr. 26, Ediție specială: Memory and Counter-Memory, accesat la 1 mai 2018 pe <http://links.jstor.org/sici?sici=0734-6018%28198921%290%3A26%3C7%3ABMAHLL%3E2.0.CO%3B2-N>
8. Ricoeur, Paul, *Iubire și justiție*, trad. din l. franceză de Mădălin Roșioru, Art, București, 2009.

¹ A. Marinat, *Călătorii...*, ed. cit., p. 103